

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

згадка: Warszawa. – AGAD. – Tzw. ML. – IV B. – Sygn. 17. – К. 200–200v.

підпис: Ad relationem venerabilis Vlasidlaus Regni Poloniae Vicecancellarii

мова: латинська

локалізація: [...super villis Holissini et Ploskirowcze super fluvio Boh iacentu in terra Podoliensi et districtu Laticzowiensi sitas...] тепер: с. Олешин Хмельницького р-ну та м. Хмельницький

Нове місто Корчин, 16 грудня 1461 р.

Король Казимир IV записує своєму слугі Миколайові Свірчу з Бедриховець 50 гривень на с. Плоскирів у Меджибізькому повіті Подільської землі

копія: Warszawa. – AGAD. – Tzw. ML. – IV B. – Sygn. 17. – К. 200v–201

підпис: Ad relationem reurendis ...ris domini Ioannis Episcopi Wladislauiensis et Regni Poloniae Cancellarii. Lectum per Albertum de Ziechlin R. P. Vicecancellarii

мова: латинська

локалізація: [... villa nostra Ploskirow in terra Podoliensi et districtu miedziborzensi super fluvium dicto Boh sita...] тепер: м. Хмельницький

Парчув, 25 листопада 1464 р.

Король Казимир IV записує 20 гривень кам'янецькому стольникові Миколаєві Бедрихові з Бедриховець на с. Плоскирів у Кам'янецькому повіті Подільської землі

згадка: Warszawa. – AGAD. – Tzw. ML. – IV B. – Sygn. 17. – К. 201

підпис: Relatio venerabilis Alberti de Zichlin Regni Poloniae Vicecancellarii per eiusdem lectum

мова: латинська

локалізація: [...super bonis Regalibus Ploskirow in terra Podoliensi et districtu Camenecensi sitis...] тепер: м. Хмельницький

Львів, 18 вересня 1470 р.

Король Казимир IV дозволяє кам'янецькому каштелянові Миколаєві з Нового Двору викупи у братів Івана та Миколая, місцевих шляхтичів села Голисина та Плоскирівців на р. Буг у Летичівському повіті Подільської землі і записує на них 50 гривень

копія: Warszawa. – AGAD. – Tzw. ML. – IV B. – Sygn. 17. – К. 201–201v.

підпис: Relatio venerabilis Alberti de Zichlin Regni Poloniae Vicecancellarii

мова: латинська

локалізація: [...super villis nostris Holissin et Ploskirowcze in fluvio Boh iacentibus in terris Podoliensi et districtu Laticzowiensi sitis...] тепер: с. Олешин Хмельницького р-ну та м. Хмельницький

Віталій Михайловський (Київ)

КОМЕНТАР ПРО ПОДІЇ 1654 РОКУ НА ПЛАНІ ПЕРЕЯСЛАВА 1794 РОКУ

У Російському державному військово-історичному архіві в Москві (РДВІА) зберігається багато унікальних карт, планів та креслеників XVII–XVIII ст., пов'язаних з Україною. Є вони, зокрема, в рукописних альбомах прикордонних фортець та укріплень Російської імперії 1794 р.¹

¹ Російський державний військово-історичний архів. – Ф. ВУА. – Од. зб. 21527: “Собрание планов пограничных Российской империи крепостям, с их описаниями и штатнымъ в оныхъ положением орудий и гарнизонов, съ приложением Генеральной карты и учрежденных линий. 1794 года”. – Ч. 1–3.

Російська імперія, приєднуючи до себе етнічні території інших народів і держав, наприкінці XVIII ст. утвердилася на безмежних просторах Євразійського континенту. З метою захисту імперії та створення плацдармів для подальшої експансії по кордонах держави постійно будувалися нові фортеці та захисні лінії, модернізувалися старі укріплення. Як свідчать документи згаданих альбомів, на ті часи метрополію оточували численні укріплення, які територіально поділялися на 7 військово-інженерних округів або частин. До 1-ї частини були віднесені фортеці, що розташовувалися “проти́в Шве́ции, Финля́ндии и Лифля́ндии”, до 2-ї – “проти́в Курля́ндии и Польши”, до 3-ї – “проти́в Атаманско́й Порты́ и други́х разны́х наро́дов”, до 4-ї – “проти́в Персии́”, до 5-ї – “проти́в киргиз-кайса́ков, кара-калпа́ков и разны́х азиатски́х наро́дов”, до 6-ї – “проти́в Велико́й и Мало́й Буха́рии и Кита́йско́й держа́вы”, до 7-ї – “Ка́мчатские́ остро́ги”.

Фортеці України входили до 2-ї та 3-ї частин. До 2-ї частини були віднесені найдавніші міста України – Чернігів, Київ та Переяслав², а до 3-ї – Переволочна, Єлисаветград, Ізюм, Тор, Бахмут, Українська лінія, Олександрівська фортеця, Петровська фортеця, Ольвіопіль, Миколаїв, Миколаївський мурований замок (Очаків), Херсон, Кінбурн, Збурівський ретраншемент, міста-фортеці Криму – Перекоп, Євпаторія (Козлів), Балаклава, Феодосія (Кафа), Керч (Боспор) та Севастополь, а також Єніколь (на побережжі Азовського моря)³.

Усі плани міст, фортець та укріплень у згаданих альбомах накреслено в певних масштабах тушшю, ілюміновано аквареллю. Кресленики доповнюються стислими історико-географічними довідками та штатними розписами озброєнь і військ гарнізону фортець на мирний і воєнний час.

Серед укріплень України, віднесених до 2-ї частини, привертає увагу опис Переяславської фортеці. Наводимо його повністю.

“Переяславль лежит при реке Трубежи. В 1654 году произошло здесь совершенное покорение малороссийских козаков Российской державе (курсив наш. – В. Л.).

Город обнесен земляным валом почти без правил фортификаций, а в середине земляной работы цитадель, которая ныне приводится в оборонительное состояние, а пред оного ретраншемент, прикрывающий обывательское строение, въ случае надобности, в короткое время возобновить можно.

По Штату Артиллерискому положено пушек 56-ть, мортир и гаубиц 7, обер-офицеров 2, канониров съ принадлежащими до артиллерии мастеровыми 52 человека. К обороне ево до 2000 пехоты и 50 человек конных драгунства⁴.

Військові інженери, складаючи опис Переяславської фортеці наприкінці XVIII ст., повторювали тези великодержавної російської думки часів імператриці Катерини II. На ті часи остаточно було знищено рештки української автономії, фальсифіковано “Переяславські статті” Богдана Хмельницького, а сам Переяслав трактувався, як місто, в якому “в 1654 году произошло ... совершенное покорение малороссийских козаков Российской державе”.

² Там само. – Ч. 2: “Описание крепостей, состоящих в 2-й части против Курляндии и Польши”.

³ Там само. – Ч. 3: “Описание крепостей, состоящих в 3-й части против Атаманской Порты и других разных народов”.

⁴ Там само. – Ч. 2. – Арк. 26 (“План Переяславской крепости”).

Переяславські угоди гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем Романовим 1654 р. офіційна російська історіографія XIX – початку XX ст. вважала “присоединением” Малоросії до Московської держави. Ці тези жили і в радянські часи. У роки посиленого пропагування політичних міфів про “возз’єднання України з Росією” та “Переяславську раду” в будинку Державного історичного музею, що виходить на Красну площу в Москві, в залі, присвяченій царюванню Олексія Михайловича, можна було бачити експозицію під промовистою назвою “Присоединение Украины”.

Дивно, що переспіви комуністичної радянської пропаганди про “возз’єднання України з Росією” та “Переяславську раду” намагалися відновити в незалежній Українській державі. Здається, автори опису плану Переяслава 1794 р. в своїх коментарях щодо переяславських подій 1654 р. видаються правдивішими й відвертішими.

Володимир Ленченко (Київ)

ВІРШ ІВАНА ВЕЛИЧКОВСЬКОГО В ПОЧАЇВСЬКОМУ МОЛИТВОСЛОВІ 1755 РОКУ

Фронтальний перегляд стародруків богослужбових книг, у яких звичайно нечасто трапляються літературні тексти, може, однак, привести до цікавих знахідок. В одному з почаївських видань молитвослова, де кожна з наявних у книзі гравюр-ілюстрацій супроводжують цитати з Біблії або ж віршовані рядки без зазначення авторства, під одним із зображень Богородиці віддруковано відомий “рак літеральний” Івана Величковського:

Анна Ми Мати, и та Ми Манна.

Анна Пита Мъ, я Мати Панна.

Згадана гравюра з цитованим двовіршем уміщені у книзі “Молитвослов, в(ъ) немъ же Чинъ Часовъ Црковныхъ...” (Почаїв, 1755; 8°) на с. 270 (ми користувалися примірником Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (шифр Ст 1/3645)).

Дослідники творчості Величковського зауважують, що автор, попри усвідомлений нахил до штукарства, першість завжди віддає змістові: “Навіть у такому архіштучному вірші, як “Анна”, автор не занедбує тематики”¹. Цю думку підтверджує і контекст згаданої публікації, яка, здається, є на сьогодні єдиною відомою у період поміж однією прижиттєвою та публікаціями, що їх здійснили дослідники вже в другій половині XIX ст.

Цей бібліографічний факт цікавий ще й тим, що вірш із рукописної збірки “Млеко от овцы пастыру належное” (1691), який належав перу православного священика, знали й цінували греко-католицькі культурні діячі, працівники видавничого осередку Почаївського Успенського монастиря Чину св. Василія Великого. Це вкотре підтверджує, що культурні зв’язки між українцями з обох боків Дніпра і з обох традиційних українських християнських конфесій ніколи не переривалися.

Роман Кисельов (Київ)

¹ Пеленський Є. Ю. Іван Величковський // *Величковський І. Писання*. – Краків; Львів, 1943. – С. 42.